

veyserojen kaventamisen mahdollisuuksista. Raportti todentaa, ettei ole enää tarpeen keskustella siitä, onko sosiaaliryhmien välillä terveyseroja, vaan siitä, mitä erojen kaventamiseksi tulisi tehdä (Whitehead and Dahlgren 1991).

Entä mitä suomalainen terveyspolitiikka voisi oppia Achesonin raportista? Perinteisesti Suomessa on korostettu terveyden ja terveyspalvelujen oikeudenmukaisuustavoitteita. Näyttää siltä, että tämän vuosikymmenen alun taloudellisen laman aikana on luisuttu hyväksymään aiempaa helpommin sosiaali- ja terveyspolitiikassa sosiaalista eriarvoisuutta. Tuloerot ovat kääntyneet kasvuun ja aiemmin painotetusta palveluiden tasa-arvoisen käytön sijasta on mm. hallitusohjelmissa siirrytty puhumaan peruspalvelujen tasa-arvon turvaamisesta (Sosiaali- ja terveysministeriö 1998).

Terveyttä kaikille vuoteen 2000 -ohjelmaa korvaavaa terveyspoliittista strategiaa laativa sosiaali- ja terveysministeriön kansanterveyden neuvottelukunta on edelleen pitänyt sosiaaliryhmien välisiä terveys-

eroja terveyspoliittisesti tärkeänä kysymyksenä ja mm. järjestänyt aiheesta laajan asiantuntijakokouksen. Nähtäväksi jää, miten vuoden mittaan valmistuvassa ohjelmassa terveyden eriarvoisuus otetaan huomioon. Suomen ohjelman valmistelun tärkeä pohdintatehtävä sisältyy Achesonin raportin kantaan, etteivät universalistiset toimenpiteet enää nykyisessä tilanteessa riitä, vaan mikäli terveyseroja halutaan vä-

hentää, tarvitaan myös kohdennettuja toimia.

MARITA SIHTO
ILMO KESKIMÄKI

INDEPENDENT INQUIRY
INTO INEQUALITIES IN
HEALTH.
REPORT
THE STATIONARY OFFICE
LONTOO 1998
164 s.

KIRJALLISUUS

Bartley M, Blane S, Montgomery S. Health and the life course: why safety nets matter. *British Medical Journal* 1997;314:1194.

Black D, Morris JN, Smith C, Townsend P. Better benefits for health: plan to implement the central recommendation of the Acheson report. *British Medical Journal* 1999;318:724-727.

Dahlgren G, Whitehead M. Policies and strategies to promote social equity and health. Institute for Future Studies, Tukholma 1991.

Davey Smith G, Morris JN, Shaw M. The independent inquiry into inequalities in health. Is welcome, but its recommendations are too cautious and vague. *British Medical Journal* 1998;317: 1465-1466.

Secretary of State for Health. Our healthier nation: A contract for health. The Stationary Office, Lontoo 1998.

Social Exclusion Unit. Briefing: Terms and conditions of the Social Exclusion Unit. Cabinet Office, Lontoo 1997.

Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveyskertomus 1998. Sosiaali- ja terveysministeriö, julkaisuja 1998:3. Helsinki 1998.

Townsend P, Davidson N, toim. *Inequalities in health*. The Black Report. Penguin Books, Harmondsworth 1982.

ÄLYMYSTÖN ROOLI, SIVISTYNEISTÖN TEHTÄVÄ

Älymyöstä, Intelligentijasta, on puhuttu vuosisata. Käsite ilmestyi ranskalaislehtiin vuonna 1898, kun Emile Zola otti kantaa maata kuohuttaneeseen Dreyfus-skandaaliin, yksilön

ja totuuden puolesta valtaa ja valhetta vastaan. Skandaalista tuli yksinkertaisesti *l'affair*, ja Zolan julistus *j'accuse* jäi symbolisesti latautuneena käsitteenä elämään. Aikalaistodel-

lisuudessa älykkömanifestin lataus liittyi sen esinnostamaan ristiriitaan: kunnia ja velvollisuus sitoivat isänmaahan ja tasavaltaan, mutta sitoutuminen yleisen tahdon (la vo-

lonté général) moraaliseen imperatiiviin vaati nousemaan valtiota ja yleistä tahtoa itseään vastaan. Sivistyneistöön lukeutunut Zola väistyi, syntyi intelligentsija ja siihen lukeutunut Zola.

Rolf Lagerborg, aristokraattinen aikalaisälykkö, pohti Zolan tekoa suomalaisnäkökulmasta seuraavana vuonna, vain paria kuukautta Helmikuun manifestin jälkeen. Tsaarin julistus laukaisi Suomessa samantyyppisen (toki mittakaavaltaan paljon laaja-alaisemman) lojaliteettikonfliktin kuin Dreyfus Ranskassa, kun uskollisuus hallitsijaa kohtaan paljoltiinkin illegitiimiä valtaa manifesovalla ja vanhat lupaukset rikkovalla julistuksella. ”Mitä merkitsee velvollisuus”, Lagerborg kysyi todeten, että ”... sen määrittää yleinen mielipide. Mutta silloinhan Zolan velvollisuus olisi ollut hyväksyä Dreyfusin syyllisyys – olihan tämä laillisesti tuomittu”. Lagerborg päätteli, että Zolaa sitoi velvollisuus yleisen tahdon moraliteettia kohtaan – jota lakikin osaltaan ilmensi – mutta myös pienempi, kapinallinenkin yhteisö saattoi edustaa tätä moraliteettia, kuten *l'affairissa*. ”Siitä hän teki velvollisuutensa”. Kunniaansa, velvollisuuttaan ja yleistä tahtoa seuraava moraalinen ihminen saattoi siis nousta hallitsijaansa ja jopa lakia vastaan ja silti palvella totuutta. Dreyfuskandaalin ja Helmikuun manifestin aktualisoiman tilanteen välillä vallitsee kuitenkin merkittävä ero: Zola pyrki riitauttamaan yleisen mielipiteen, siinä missä reaktiot manifestiin tähtäsivät – tsaarille osoitetun suuren adressin epäonnistuttua – kansan mobilisointiin yhtenäisenä ja yksi-

mielisenä venäläistämistä vastaan.

Risto Alapuron kirja *Suomen älymystö Venäjän varjossa* aloittaa matkansa näiltä vesiltä, kansallisuusliikkeen synty- sijoilta 1850-luvun puolivälistä alkaen. Kolmen eri vuosikymmenen aikana syntyneistä esseistä koostetun kokoelman tematisointi on onnistunut sikäli, että jokaisen suomalaisen älymystösukupolven syntyä on sävyttänyt tarve määrittää suhte itään – joko selkensä kääntäen, pistimensä paljastaen tai sydämensä avaten. Ensimmäis(t)en älymystöpolv(i)en projektina oli luoda suomalaisuus erillisyytenä venäläisyydestä, siinä missä myöhempien polvien tavoitteet ovat kiinnittyneet sisäisen yhtenäisyyden lujittamiseen ulkoista vaaraa vastaan. Tässä suhteessa Suomi kuuluukin täysin erilaisen tradition piiriin kuin Ranska. Ernest Gellneriä ja Tom Nairnia seuraten Alapuro erotteleekin itäisen ja läntisen nationalismin, eli nationalistiset vapautusliikkeet ja porvarillisen eliitin pönkittämät ’kansalaisuskonnot’ toisistaan. Kansallisuusliikkeiden ymmärtämiseen jaottelu puree hyvin, älymystön käsitteen kannalta siinä on sen sijaan ongelmia. Ennen laajempaa esittelyä onkin syytä pohtia itse käsitettä.

L'affairin merkityksessä älymystö syntyi porvariston sisällä, tosin jo paljon ennen itse käsitettä, mammonaan ja valtaan suuntautuneen säädyn enemmistön vastapainoksi. Älymystö on siis läntisen valtionationalistisen keskiluokan säädynsisäinen oppositio. Ranskalaisälymystön historiaa tutkineen Richard Terdimanin mukaan porvariston vuosisata-

tuotti omat vastadiskurssinsa, Marxista alkaen, joiden tehtävänä oli denaturalisoida vallan itsestäänselviksi pyhittämiä totuuksia – sellaisia kuten kansakunta ja kapitalismi. Valituksen vuosisadan suuri ristiriita oli ratkottu kahden merkitysjärjestelmän, maan ja rahan, välillä. Raha voitti. Älymystö syntyi puolestaan 1800-luvun keskiluokasta rekrytoituneiden ja siitä vieraantuneiden kirjoittajien sosiaalisesta itseinhosta, tunnuksilla *keskiluokka keskiluokkaisuutta vastaan* ja *hengen puolesta rahaa vastaan*. Bataillen määritelmän mukaan älyköt etsivät ”tyyliiltään antiporvarillista porvarillista individualismia”. Tavoitteena oli väljentää porvariston henkistä rautahäkkiä symbolisen vastarinnan keinoin, kyseenalaistamalla kulttuurin itse itsensä todistavat totuudet – etabloitu kieli, kuten Bourdieau toteaa, *langage obligatoire* kuten deCerteau määrittelee, tai se, mitä Kristeva kutsuu *langage normallisé*:ksi. Älymystön lähtökohtana oli siis kyseenalaistaa eliitin ideologia, valtionationalismi.

Jos älymystö siis määritellään ranskalaisittain, nationalisti (sanan klassisessa merkityksessä) ei voi olla älykkö, vapaustaistelija kylläkin. Olisi-kin ehkä Suomen osalta paikallaan puhua sivistyneistöstä. Kansallisuusliikkeen *yhtenäinen kansa Venäjää vastaan* jäi suomalaissivistyneistön teemaksi aina sodanjälkeiseen aikaan saakka, ja Kekkoslainen traditio jatkoi integroimista käänteisen ulkoisen uhan nojalla muuten samassa hengessä vielä pitkään sen jälkeen. Koulutetun eliitin ideologiaa sävytti integrointipyrkimys, kansan kasvattaminen osaksi valtiota.

Älymystön toimintaa olisi puolestaan sävyttänyt pyrkimys lyödä vallan tarpeisiinsa tuottamaa ideologiaa puhki, kuten laajemmassa mielessä vasta 50-luvun lopulla hahmottunut suomalaisälymystö alkoikin tehdä. Habermasin käsitteillä tätä eroa voisi luonnehtia manipulatiivisen ja kriittisen tiedonintressin ristiriidaksi. Alapuro määrittelee toisin: "älymystöllä tai intellektuelleilla tarkoitan henkilöitä tai ryhmiä, jotka muotoilevat ja levittävät aatteita. He määrittelevät aikakauden luonnetta ja meidän paikkaamme siinä argumentoimalla julkisesti". Tässä mielessä, Alapuro toteaa, älymystöä on ollut yhtä kauan kuin modernia julkisuutta, 1800-luvun puolivälistä alkaen. Kyllä. Mutta määritelmä on ongelmallinen. Määritelmää johdonmukaisesti seuraten voisimme todeta, että 1990-luvun johtava älykkö on aikakauden luonnetta ilmentävä, ja paikkaamme siinä määrittävä, aatteita muotoileva ja niitä levittävä yritys-konsultti. Itse puhuisin heidän kohdallaan manipulatiivisesta tiedonintressistä.

Tästä lähtökohdasta tarkastellessaan Alapuro ei havaitse niitä harvoja ranskalaistyyppisiä älykköjä, joita historiallamme on sentään esitellä, kuten *Euterpe* -lehden ympärille syntynyttä pientä ja aitoa älymystöröypästä. Euterpelaiset pyrkivät mm. edellämainitun Lagerborgin johdolla lanseeraamaan älymystön kriittistä näkökulmaa vuosisadan vaihteen kulttuurikeskusteluihin. Lagerborgia tutkineen Marja Jalavan mukaan ryhmän kohtaloksi koitui se, ettei se koskaan kiinnittynyt valtiokoneistoon. Fenomaaneille sen teemat olivat muutenkin turhan uskallettuja,

vapaasta rakkaudesta alkaen. Jos nationalistisessa Suomessa puhui valtion ulkopuolella, ääni ei kuulunut.

Valtio, sen moraalit ja uskonto hylkivät älykköjen individualistisia irtiottoa. Niinpä, kuten Alapuro kuvaa, Suomen ensimmäisen "pariisilaistyyppisen mielenosoituksen" tavoitteena (1861) olikin "ilmaista tukensa maan johdolle". Vaikka seuraavaa demonstraatiota saatiin odottaa nelisen vuosikymmentä, on historialla pitkä muisti. Tämän Alapuro myös toteaa ja availee ajan virtaan oivaltavia aukkoja kuljettaessaan lukijaa vuoden 1861 reaktioista 70-luvun vapupumarssille ja aivan viimeaikaisiin radikaaliaktioihin saakka. Vetoimuksilla maan virallisen ulkopoliittikan entistä tarmokkaamman noudattamisen puolesta on pitkät juuret. Oman vuosikymmenemme tuhatkuntalaisen opiskelijapolven aktivismin pro Eurooppa-liikkeissä voisi huoletta lisätä samaan hahmoon: ylioppilaat virallisen ulkopoliittikan puolesta. Tähän lähtökohtaan liittyä pyrkimys pitää yllä järjestystä ja torjua sellaisia voimia, jotka saattaisivat heikentää kollektiivisubjektia "me". Alapuro kuvaakin, kuinka mielenosoittajien päällimmäisenä huolena on usein ollutkin oman järjestyksensä luominen ja vastuuntuntoisuuden osoittaminen.

Omimmillaan ja parhaimmillaan Alapuro on jaksoissa, jotka käsittelevät älymystön sodanjälkeisiä projekteja Alldartin sosiologiasta rationaalisen viileyden läpätunkemaan kirjalliseen modernismiin. Teoriat yhteiskunnan "organisaalisesta solidaarisuudesta" pyrkivät omalla rationalismil-

laan ja etäisyyden otollaan kansakunnasta saattamaan tarkastelun piiriin sellaisia kysymyksiä, jotka oli suljettu samaisen kansakunnan ulkopuolelle. 1950-luvun lopulla alkanut älymystön – ja nyt voidaan todella myös puhua älymystöstä – tehtävä tuntuisi olleen emotionaalisesti latautuneen keskusteluilmapiiirin neutraloiminen ja irrottaminen intohimoista. Tämän se tosin teki suurimmaksi osaksi valtion suojissa. Taideteos ei enää kuvannut kansakunnan tilaa tai olemusta, vaan esitti itseään, siinä missä sosiologiasta kehittyi yhteiskunnalliset kuulut ylittävä metatiede.

Tässä ilmapiirissä sijaitsee myös Alapuron henkinen koti. Alapuro on aito modernisti, joka etsii historiasta järkeä, rationaliteettia ja tavoitteellisuutta. Mielenosoitusten, vallankumousten tai joukkoliikkeiden primitiiviset intohimot eivät tästä näkökulmasta aukea, mutta samalla Alapuro tekee oikeutta omasta ympäristöstään järkensä perusteella johtopäätöksiä tekeväälle historialliselle toimijalle. Heitäkin on joukossamme ollut. Alapuro tulee Väinö Linnan tavoin antaneeksi suomalaiselle poliittiselle kansalaiselle päin, siinä missä Runebergit tyrkyttävät jaloa huonetta tai suurta sydäntä. Alapuron itsensä voikin huoletta sijoittaa edellä hahmotellun kriittisen tiedonintressin mukaisesti toimivaan älymystöön. "Yleisen tahdon" haasteeseen hän vastaa rationalismilla, toisin kuin sivistyneistön valtavirta on vuosisattamme kuluessa tehnyt.

Suomalaissivistyneistön kantavana projektina on ollut kansan integroiminen, jalostaminen ja sivistäminen eliitin

osoittamien ihanteiden ja päämäärien mukaiseksi. Mikäli eliitti määrittää valtiollispoliittiseksi johtavaksi kerrokseksi kuten Alapuro tehnee, voidaan hyvinkin yhtyä kirjan tulkintaan siitä, että sivistysteiden projekti ehtyi vuoden 1989 murrokseen. Jos taas näkökulmaa laajennetaan ja eliitti tulkitaan yleisemmässä mielessä yhteiskunnan hegemoniseksi ryhmäksi, voidaan kasanvalistustraditiosta rakentaa suora jatkumo 90-luvun markkina-

guruihin, jotka saarnaavat uusien aikojen ihanuutta ja jalostavat kansalaisista modernien markkinoiden omaehtoisesti joustavia suorittajia. Tässä yhteydessä tarjoan ilmaisen idean sivistysteiden historiasta kiinnostuneille. Tulevan teoksen nimeksi kannattaisi laittaa *Sivistysteiden tehtävä. Suomalaisen kansanvalistustyön historia Santeri Alkioista Jari Sarasvuohon.*

Suomalaismittakaavassa jokainen idealistinen liike hei-

jastelee nousevan keskiluokan sisäistä perheriitaa. Maalliseen järjestykseen suuntautuneet saavat vastaansa järjestyksen kriitikot, idealistit.

JUKKA RELANDER

RISTO ALAPURO
SUOMEN ÄLYMYSTÖ
VENAJÄN VARJOSSA
TAMMI, HELSINKI 1997

FILOSOFISTA TIEDEKRITIIKKIÄ

Filosofi Jyri Puhakainen hyökkää tuoreessa kirjassaan *Personan kieltäjät* aivotutkimusta ja lääketiedettä vastaan. Tai pikemminkin kysymys on ensisijaisesti aivotutkimuksen ja lääketieteen popularisoinnin erittelystä. Kuten Puhakainen osoittaa, popularisoinneissa on esiintynyt selvää liioittelua. Hän kritisoi osuvasti Bergströmin koomista "neuroteologiaa", jonka mukaan "aivoissa on uskon kanava". Hän on myös ajan tasalla kuvatessaan psykoanalyttisen tulkinnan ongelmallisuutta. Lisäksi hän arvostelee terävästi ja perustellusti eräiden psykiatrien pyrkimystä kuvata kaikki normien vastainen toiminta sairaudeksi.

Ongelmalliseksi koin kirjassa sen, että aivotutkimuksen popularisoinnin ja mediakampanjoinnin perustellusta kritii-

kistä tehdään johtopäätöksiä yleensä tieteestä. Lukijalle ei tarpeeksi valoteta sitä, mihin perustuen tutkijat esittävät väitteitään. Henkilölle, joka ei tunne tutkimuksen menetelmiä, voi jäädä se käsitys, että tutkijat keksivät väitteitään mielivaltaisesti. Osa väitteistä voi ollakin mielivaltaista spekulaatiota. Osa väitteistä saattaa kuitenkin perustua tutkimukseen, jolloin niiden arviointi edellyttäisi perehtymistä alkuperäisiin artikkeleihin. Mielestäni tällaista arviointia ei korvaa pelkkä väite, että kyse on "reduktionismista".

Puhakaisen kirja panee ajattelemaan, että tieteen popularisoinnissa olisi aiempaa enemmän tuotava esiin tapaa, jolla tieteellisiä tuloksia synnytetään, siis tutkimusasetelmien suunnittelua ja arkista toteuttamista. Voitaisiin esi-

merkiksi kertoa, miten ja miksi joidenkin kysymysten selvittämisessä käytetään klassisen koejärjestelyn mukaista asetelmaa. Pelkkä tulosten, saati sitten lupailtujen tulosten, esittely voi mystifioida tutkimusta ja lietsoa pelkoja.

Puhakaisen kirjaan liittyy luku, jossa filosofi Lauri Rauhala arvostelee rationaalisuutta. Sekä Puhakainen että Rauhala tarjoavat tieteen ja rationaalisuuden tilalle jonkinlaisia humanistis-fenomenologista ajattelua. Se näyttää koostuvan tietyn sanaston toistamisesta. Tekstissä toistuvat sanat "persoon", "itseohjauksellisuus", "kokonaisuus", "persoonakohtainen kokonaisuus", "eheys", "ehjyyden elämys", "moniulotteisuus" ja "ymmärtävä olento". Mielestäni tällainen holistinen retoriikka heijastaa jonkinlaista puoliuskon-